

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО»

ОРЛОВСЬКИЙ Віктор Кузьмич

УДК 321.01:328.123

**ПАРТІЙНО-ПОЛІТИЧНА ОПОЗИЦІЯ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ
КОНСТРУЮВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ РЕАЛЬНОСТІ**

Спеціальність 23.00.02 – Політичні інститути та процеси

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Одеса – 2013

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі політології Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор політичних наук, доцент
Ніколаєнко Наталія Олександрівна,
Миколаївський національний університет
імені В. О. Сухомлинського,
завідувач кафедри політології

Офіційні опоненти: доктор політичних наук, професор
Кочубей Лариса Олександрівна,
провідний науковий співробітник відділу
теоретичних і прикладних проблем політології
Інститут політичних і етнонаціональних
досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України.

кандидат політичних наук, в.о. доцента
Молочко Павло Олександрович,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
доцент кафедри політології та державного
управління

Захист відбудеться 10 жовтня 2013 р. о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.06 у Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26, ауд. 55.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розісланий «___» вересня 2013 р.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

С. І. РОСТЕЦЬКА

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Проблема становлення партійно-політичної опозиції в Україні більш як за два десятиліття від початку демократичних перетворень залишається актуальною. Сам процес формування відповідальної та конструктивної опозиції змушує припустити, що реальна конкурентність політичних сил перебуває ще на початковій стадії формування. **Наявність інституту опозиції є гарантом того, що у своїй діяльності владні органи керуватимуться загальнонаціональними інтересами.**

Отже, **конструювання сучасної політичної реальності неможливе без інституту партійно-політичної опозиції.** Важливим завданням на шляху формування демократичного політичного режиму в Україні та її розвитку як європейської держави має стати формування цивілізованих стосунків між політичною владою та опозицією.

Досвід розвинених демократичних країн показав, що конструктивна опозиція є невід'ємною складовою механізму стримування і протизваги у структурі владних відносин.

Процеси демократизації політико-інституційного устрою можливі лише з урахуванням діяльності опозиції як елемента політичної системи, оскільки демократичний політичний режим – це цивілізована боротьба між владою й опозицією, аби влада усвідомлювала, що є політична та ідеологічна сила, готова замінити її.

Проблематика вивчення феномену партійно-політичної опозиції полягає в тому, даний феномен до кінця не вивчений для застосування в реаліях нової демократичної держави. У зв'язку з цим актуальним стає питання дослідження проблем функціонування, впливу на сучасну політичну реальність партійно-політичної опозиції, її взаємодії з існуючою владою з початку незалежності України і до сучасності

Отже, актуальність дослідження зумовлена потребою наукового осмислення партійно-політичної опозиції та її ролі на шляху демократизації Української держави.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в рамках планових наукових досліджень та є складовою частиною комплексної проблеми «Політичний процес в Україні: історія, сучасність та перспективи розвитку» (державний реєстраційний номер 0111U004671) кафедри політології Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського, одним із виконавців яких є дисертант.

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційної роботи є виокремлення проблем функціонування партійно-політичної опозиції та розкриття ролі даного феномену в контексті конструювання політичної реальності.

Досягнення поставленої мети обумовило необхідність розв'язання

наступних наукових **задач**:

- з'ясувати ступінь дослідження партійно-політичної опозиції у вітчизняній та зарубіжній політичній думці;
- уточнити поняття «партійно-політична опозиція» та розкрити її сутнісний зміст;
- охарактеризувати класифікаційний вимір партійно-політичної опозиції;
- дослідити сучасні тенденції розвитку партійно-опозиційних сил в Україні;
- проаналізувати основні етапи становлення та розвитку партійно-політичної опозиції;
- визначити роль партійно-політичної опозиції у процесі демократизації суспільства;
- розкрити вплив опозиційних партій на демократичний вимір під час перманентних виборів;
- дослідити трансформації опозиційних партій у виборчій парламентській кампанії 2012 р.

Об'єктом дослідження є політичний процес в Україні. Предметом дослідження є еволюція партійно-політичної опозиції та її роль у конструюванні політичної реальності сучасної України.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали принципи багатofакторності, історизму, об'єктивності, причинності та системності.

Для розв'язання окреслених завдань використано комплекс як загальнонаукових, так і спеціальних методів. Вирішення поставлених задач і досягнення мети дослідження стали можливими за умов використання автором наступних методів: структурно-функціонального, біхевіоралістського, інституціонального, компаративістського, порівняльно-історичного, івент-аналіз, операціоналізації понять. *З метою цілісного сприйняття об'єкта дослідження був використаний системний метод. Він дав змогу визначити стратегію наукового аналізу, а саме розкрити структуру партійно-політичної опозиції в Україні, специфіку взаємовідносин влади та опозиції, фактори впливу на характер голосування громадян України в період виборчих кампаній 2006-2012 років.*

За допомогою структурно-функціонального підходу вивчався структурний склад політичної опозиції. У третьому розділі, з метою сформування цілісного уявлення про структуру та етапи функціонування опозиції в Україні, необхідно було звернутися до порівняльно-історичного методу. Використання компаративістського методу надало змогу при оцінці діяльності опозиційних партій використати виборчий досвід та проаналізувати аспекти роботи партійно-політичної опозиції в контексті виборчого процесу.

Застосування біхевіоралістського методу в роботі дало можливість показати фактори, які детермінують політичну діяльність опозиції, проаналізувати комплекс чинників діяльності опозиційних політичних сил.

При дослідження діяльності опозиційних партій під час виборчих кампаній був використаний інституціональний метод. За допомогою івент-аналізу була виявлена суспільно-політична діяльність опозиційних сил, кандидатів в депутати, що брали участь у виборчих перегонах, їх взаємодія із виборцями.

Наукова новизна одержаних результатів обумовлена проблематикою, яка до цього часу не отримала цілісного політологічного аналізу.

Вперше:

– виявлено специфіку впливу опозиційних партій на демократичний вимір під час перманентних виборів 2006–2010 років. Обґрунтовується, що період між парламентськими та президентськими кампаніями суттєво вплинув на опозиційну діяльність політичних партій. Доведено, що зазначений виборчий цикл характеризується внутрішніми перестановками, партизацією влади та опозиції, переформатуванням партійно-політичних сил та переосмисленням підсумків президентських виборів 2004 року;

– сформульовано та обґрунтовано трансформацію опозиційних партій у виборчій парламентській кампанії 2012 р. Наголошується, що політичний капітал опозиції виявився розподілений нерівномірно, структурний ресурс залишався у двох опозиційних сил: «Батьківщина» і «Фронт змін» і частково у «Свободи». Підсумком такого поділу стала боротьба між лідерами опозиції, неузгодженість єдиних кандидатів по мажоритарних округах.

Удосконалено:

– категорію «партійно-політична опозиція» та її складові компоненти, що визначають структуру цієї дефініції. Партійно-політична опозиція визначається як діяльність політичних сил, які пропонують нову інтерпретацію або суттєві доповнення до діючого курсу держави;

– класифікаційний вимір партійно-політичної опозиції, виокремивши системну, позасистемну опозицію та плацебо-опозицію;

– сутність поняття «плацебо-опозиція», визначено його зміст залежно від політичного режиму держави. Це дало змогу проаналізувати політичну сферу, в якій переважна більшість політичних структур не є реальною опозицією. Наголошується, що на сучасному етапі розвитку України персоналізоване неприйняття діючої влади може бути лише однією з ознак опозиційності, але цієї ознаки явно недостатньо для того, щоб вважатися реальним опозиціонером;

– типологізацію факторів, які впливають на формування сучасної опозиційної системи. Наголошується, що інституційний дизайн політичної системи, низька політична культура електорату, відсутність потреби в діяльності опозиційних партій у переважній частині суспільства, елітарність опозиційних політичних партій, особистісний фактор, виражений у відсутності яскравих опозиційних лідерів, впливає на формування політичної інфраструктури.

Дістали подальшого розвитку:

– дослідження сучасних тенденцій розвитку партійно-опозиційних сил в Україні на основі емпіричного матеріалу та сукупності теоретико-методологічних підходів;

– аргументація твердження відносно того, що сфера діяльності партійно-політичної опозиції є досить широкою. В той же час, виконуючи позитивні функції для становлення та впровадження демократичного виміру, вона може стати і дестабілізуючим фактором.

Практичне значення отриманих результатів. Основні ідеї та висновки, отримані у дисертаційному дослідженні, можуть сприяти більш ґрунтовному розумінню суб'єктами політичного процесу форм взаємодії влади та опозиції. Зміст і висновки роботи суттєво розширюють спектр наукових знань щодо розробки концепцій теоретико-методологічних підходів до вивчення партійно-політичної опозиції. Результати дослідження можуть бути застосовані у практичній роботі політичних консультантів, політичних технологів, які аналізують програми дій, стратегію і тактику ведення виборчої кампанії політичними партіями, лідерами опозиції.

Теоретичні та прикладні висновки дисертації можуть бути використані під час розробки навчальних програм та посібників з партології, політичної соціології та прикладної політології.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою працею, в якій досліджується конкретне наукове завдання стосовно ролі партійно-політичної опозиції в Україні в контексті конструювання політичної реальності. Всі теоретико-методологічні, науково-аналітичні висновки та рекомендації зроблені автором самостійно на основі аналізу наукової літератури та опрацювання практичних даних.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації обговорювались на кафедрі політології Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Матеріали дослідження оприлюднені автором у наукових статтях, публікаціях та виступах на науково-практичних конференціях: «Придніпровські соціально-гуманітарні читання» (м. Кіровоград, 15 червня 2012 р.); «Ціннісний вимір політичної діяльності: проблема політичного вибору в сучасному українському суспільстві» (Херсон, 2012); I Міжнародна науково-практична конференція «Аркасівські читання» (Миколаїв, 2011); Міжвузівська конференція молодих політологів «Актуальні проблеми сучасної політики» (Рівне, 2013).

Ключові питання дослідження розглядалися на навчально-методологічних семінарах кафедри політології Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського та знайшли відображення в низці авторських публікацій і повідомленнях на наукових конференціях.

Публікації. Основні теоретичні та практичні положення, результати, висновки і пропозиції, сформульовані у дисертації, знайшли відображення у

дев'яти статтях, з них шість – у виданнях, що визнані фаховими з політичних наук в Україні, та одній зарубіжній публікації, а також доповідях і тезах на науково-теоретичних і науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг роботи обумовлені метою та задачами дослідження. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, восьми підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 215 сторінок, основного тексту – 181 сторінку. Список використаних джерел містить 295 найменувань, у тому числі 8 – іноземними мовами.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертації, формулюється мета та задачі, визначаються об'єкт та предмет, методологічна основа, наукова новизна дослідження, розкривається теоретичне та практичне значення отриманих результатів, міститься інформація про зв'язок роботи з науковими програмами, висвітлюється апробація, представлені публікації результатів дослідження, структура та обсяг дисертації.

Розділ перший **«Партійно-політична опозиція: теоретичні та методологічні засади дослідження»** присвячений аналізу стану наукової розробки окресленої проблеми, визначенню та уточненню базових понять дослідження та їх структурних елементів, напрямів сучасних наукових розвідок, розгляду основних теоретико-методологічних підходів до вивчення партійно-політичної опозиції, розкриттю її сутності.

У підрозділі 1.1 *«Стан наукової розробки теми та джерельна база дослідження»* з'ясовано та проаналізовано наукові розробки вітчизняних і зарубіжних авторів щодо висвітлення проблеми партійно-політичної опозиції.

Перші дослідження належать представникам зарубіжної наукової думки. Це праці Ф. Гізо, Р. Даля, А. Лоуелла, Р. Міхельса, Д. Растоу, Дж. Шарпа, Й. Шумпетера, які визначили основні теоретико-методологічні підходи до вивчення політичної опозиції. Виокремлення теоретико-методологічних підходів та вивчення особливостей діяльності опозиційних сил відбувались свого часу, також, у межах російської наукової школи (С. Франк, Б. Чичерін). На сучасному етапі розвитку дослідженням різних аспектів опозиційної діяльності достатньої уваги приділяється російськими дослідниками, серед них такі відомі вчені, як І. Борисов, М. Барабанов, В. Гельман, М. Грачев, С. Заславський, Б. Ісаєв, Д. Красільников, І. Кривчук, А. Мадатов, Г. Міхальова, С. Поршаков, С. Сергєєв, О. Циганков.

Відсутність нормативно-правової бази та традицій діяльності політичної опозиції в Україні викликала значний інтерес до досліджень з даної проблематики. Сьогодні увага до проблем політичної опозиції набула особливої актуальності. Здебільшого цей інтерес викликаний сучасними подіями в політичному житті України, необхідністю інституціоналізації опозиції та

процесом демократизації. До тих, хто займається зазначеними питаннями, належать: Ю. Бадзьо, В. Горбатенко, М. Михальченко, В. Полохало, П. Шляхтун, Ю. Швед.

Зокрема, теоретичним питанням політичної діяльності, соціально-політичним аспектам управління, стану політичних партій та блоків напередодні виборів, тенденціям їх розвитку, особливостям та наслідкам виборчих процесів присвячені роботи вітчизняних дослідників Д. Видріна, М. Гончара, І. Кресіної, Є. Перегуди, Л. Кочубей, П. Кузьміна, П. Молочка, С. Наумкіної, М. Томенка. Ряд вітчизняних учених зробили чималий внесок у дослідження проблем становлення та розвитку інституту політичної опозиції в Україні, зокрема це Л. Кормич, А. Колодій, А. Куліш, В. Мадісон, В. Якушик.

В цілому 2000-і роки стали плідними для українських дослідників у розрізі наукових доробок з питань опозиції, становлення її як інституту в політичній системі України. Ґрунтовні дослідження діяльності політичної опозиції на сучасному етапі українського державотворення здійснили дослідники С. Бондар, Н. Вінничук, І. Зарицька, О. Кукуруз, І. Мазур, О. Матвійчук, Н. Піскарьова, Т. Ткаченко, Т. Христюк. Водночас слід зауважити, що проблема партійно-політичної опозиції не знайшла достатнього висвітлення у науковій спадщині вітчизняних та зарубіжних учених.

У підрозділі 1.2 *«Концептуальні підходи до вивчення понять «політична опозиція», «партійно-політична опозиція»* автор, дослідивши репрезентовані у сучасній науковій літературі погляди стосовно визначень понять «політична опозиція» та «партійно-політична опозиція» відмічає, що політична опозиція є важливим елементом політичної системи, а її сутнісне розуміння у політологічних дослідженнях залишається досить неоднозначним. Пояснюється це відмінностями підходів у визначенні сутності політичної та партійно-політичної опозиції. Складність з'ясування дефініції опозиції пов'язана з відсутністю практики тлумачення змісту цього поняття у нормативно-правових актах.

Автор констатує, що починаючи з XVIII ст., коли поняття «опозиція» було введено до широкого вжитку, партійно-політична опозиція стає об'єктом дослідження різних наукових шкіл, які по-різному її тлумачили. Дослідження стосувалися різних аспектів явища опозиції: від розуміння сутності і функцій до її типології. Велика увага приділяється дослідженню ролі опозиції в суспільствах, що рухаються до демократичного політичного режиму, де опозиція є однією з рушійних сил суспільно-політичних перетворень. Окреме місце займають дослідження особливостей існування та функціонування політичної опозиції в постсоціалістичних країнах. Незважаючи на велику кількість трактувань політичної опозиції, жоден з авторів не називає її як «партійно-політична опозиція», у своїх тлумаченнях вони лише зазначають, що опозиція може презентуватись як політична партія.

Автор пропонує своє бачення цього явища: партійно-політична опозиція – це сукупність політичних сил, що протидіють існуючій владі у державі, цим самим контролюють її діяльність, наглядають за додержанням основних політичних, правових та моральних основ управління суспільством, маючи на меті завоювання, утримання та збереження влади в своїх руках.

У *Висновках до розділу 1* наводяться основні результати дослідження автора щодо теоретичних та методологічних аспектів вивчення партійно-політичної опозиції. Опозицію можна розглядати як певну сукупність політичних сил, організацій, громадян, які намагаються коригувати та впливати на курс влади.

У другому розділі дисертаційного дослідження **«Партійно-політична опозиція як інститут політичної системи»** представлена методологія дослідження, відображено класифікаційний вимір партійно-політичної опозиції.

У *підрозділі 2.1 «Методологічна основа дослідження партійно-політичної опозиції»* представлено основні методи, які були застосовані дисертантом у ході дослідження. За допомогою загальнонаукових методів та спеціальних методів дослідження (системний, структурно-функціональний, інституціональний, метод операціоналізації понять, компаративістський, порівняльно-історичний, біхевіоралістський, івент-аналіз) автор зумів всебічно вивчити партійно-політичну опозицію в контексті конструювання політичної реальності.

За допомогою структурно-функціонального підходу досліджувався вплив ідеологічних, соціально-економічних факторів на вибір населення під час голосування, вивчалися механізми реалізації опозиційними кандидатами контролю за результатами виборчого процесу. Порівняльно-історичний метод наукового аналізу дав змогу сформулювати цілісне уявлення про структуру та етапи функціонування опозиції в Україні, вивчити сучасні політичні події, які стосуються політичного процесу в цілому та виборів, зокрема, пов'язуючи їх з історичними умовами. Метод періодизації дозволив автору вивчити політичне явище виборчих процесів, які відбувалися в Україні, в їх тісному зв'язку з історичними обставинами в хронологічному порядку їх розвитку. Виходячи з принципів біхевіоралістського підходу, вдалося встановити, що цілі опозиційних сил змінюються протягом всього періоду виборчих кампаній. В дисертаційній роботі був зроблений івент-аналіз діяльності опозиційних політичних сил України. Аналіз доступу політичних партій до ЗМІ продемонстрував, що в Україні він забезпечується тільки партіям чи кандидатам, лояльним до провладних структур.

У *підрозділі 2.2 «Типологія партійно-політичної опозиції»* автор на основі аналізу широкого кола джерел констатує, що більш широкий спектр діяльності партійно-політичної опозиції простежується у державах з демократичним режимом правління, оскільки у недемократичних суспільствах вона займає місце контреліти або взагалі припиняє свою діяльність через перешкоджання її силами правлячої партії.

У ході дослідження автор дійшов висновку, що в сучасній політичній думці існують різні підходи до класифікації опозиції. Кожна з них розкриває певну рису та масштаб її прояву в конкретному вимірі. Велика кількість типологій та класифікацій політичної опозиції свідчить, що це явище є багаторівневим і різноаспектним.

Виходячи з вищенаведених класифікацій, автор пропонує власну, узагальнюючу типологію партійно-політичної опозиції. Українську партійно-політичну опозицію можна класифікувати за трьома групами: системна опозиція, позасистемна опозиція, плацебо-опозиція.

В теоретичному вимірі системною опозицією можна визнати партії, які подолали 5% бар'єр під час виборчих змагань до Верховної Ради. Позасистемна опозиція – партії, що не подолали 5% бар'єру, але представлені в інформаційному просторі. У практичному вимірі українські опозиційні сили є плацебо-опозицією. Можна припустити, що персоналізоване неприйняття діючої влади може бути лише одним з ознак опозиційності, але цієї ознаки явно недостатньо для того, щоб вважатися реальним опозиціонером. Для цього необхідно мати систему поглядів і ідей, відмінну від поглядів та ідей основних представників чинної влади.

У *Висновках до розділу 2* зазначено, що проаналізувавши різні наукові підходи до класифікації партійно-політичної опозиції як елементу демократії найбільш вдалою є класифікація на системну та позасистемну (структурну) опозицію. Партійно-політична опозиція повинна мати чітко визначену ідеологічну та політичну позицію, без врахування зазначеного неможливе просування до демократичного устрою держави.

У третьому розділі дисертаційного дослідження **«Сучасні тенденції розвитку партійно-опозиційних сил в Україні»** висвітлено еволюцію становлення партійно-політичної опозиції в Україні, встановлено її роль у розбудові демократичної держави.

У *підрозділі 3.1 «Процес формування та легітимізації партійно-політичної опозиції в сучасній Україні»* автор зазначив, що суб'єктами політичної опозиції є політичні партії, тобто характер опозиції безпосередньо пов'язаний з особливостями політичних партій та партійної системи. За історичних умов склалося не найкраще підґрунтя для діяльності української партійно-політичної опозиції. Сучасний етап відносин між опозицією та владою характеризується новою хвилею протистояння, неспроможністю співпрацювати на користь держави. Подальший тиск влади на опозиційні партійні сили матиме негативні наслідки для країни. Провладна сила повинна зрозуміти, що вона в майбутньому також має шанс стати опозицією і традиції репресивного апарату почнуть працювати проти неї. Це спонукає їх до антидемократичних кроків, а саме: консервування демократичних процесів,

створення для опозиції нерівних умов політичної конкуренції, відсторонення впливових політичних сил від участі у виборах, фальсифікації їх результатів.

Висвітливши основні події у трансформації партійно-політичної опозиції, автор пропонує виділити такі основні етапи: 1) 1987–1990 рр., 2) 1991 – 2000/2001 рр., 3) 2000/2001 – 2005 рр., 4) 2006–2010 рр., 5) з 2010 р. і до теперішнього часу.

Враховуючи вищезазначене, дисертант доходить висновку, що в сучасних умовах фактично і «влада», і «партійно-політична опозиція» представляють одне ідеологічне поле. Їх відмінність полягає лише в інтерпретації поглядів щодо окремих питань. Сучасні відносини між владою та опозицією можна характеризувати як відкриту конфронтацію, що не має логічного завершення.

У підрозділі 3.2 «Роль партійно-політичної опозиції в становленні демократичних інститутів політичної системи» автор зазначає, що роль опозиції у політичній системі виявляє себе через функції, які вона здатна виконувати.

До числа основних причин відсутності повноцінного інституту політичної опозиції в Україні слід віднести: прагнення попередньої опозиції, що прийшла до влади, знищити своїх опонентів, залучати їх лідерів на державні посади, тим самим створюючи «кишенькову» опозицію; слабкий зв'язок з виборцями, що обумовлено типом політичної культури та свідомості, орієнтацією населення на державну владу, політичну регіоналізацію суспільства; незавершеність національної консолідації; комерціалізація політичних партій та громадських рухів.

У *Висновках до розділу 3* автор зазначає, що історично українська партійно-політична опозиція не має сталих традицій. Партійно-політична опозиція розпочинає свій шлях розвитку лише під час перебудови. Наслідком неорганізованості, нерозвиненості, відсутності єдиної ідеї, законодавчого закріплення стала неструктурованість партійно-політичної опозиції в Україні.

Для зміцнення своїх позицій в українському суспільстві партійно-політичній опозиції необхідно: сформувати ідейно-теоретичну базу, виділити цільову аудиторію електорату, проводити виховну роботу серед молоді. Партійно-політична опозиція формувалася на основі критики Президента України та його політичного курсу. Більше того, змінюючи владу, опозиція намагається звузити опозиційність політичних сил, нав'язуючи певні ярлики «справжньої» та «несправжньої», «вибіркової» опозиції, створюючи умови, які б унеможливили її діяльність.

У четвертому розділі дисертаційного дослідження «**Партійно-опозиційні сили в сучасному виборчому процесі**» досліджується діяльність опозиційних партійних сил під час парламентських, президентських та місцевих виборів. Автор уточнює, що складні політичні та соціально-економічні умови 2006–2010 років викликані періодом перманентних виборів. Це був час між двома

значущими парламентськими та президентськими кампаніями. Опозиція та влада в зазначений період займалася внутрішніми перестановками, переформатуванням сил, а особливо матеріальними ресурсами і переосмисленням підсумків президентських виборів 2004 р.

У підрозділі 4.1 «Вплив опозиційних партій на демократичний вимір під час перманентних виборів 2006–2010 років» автор дійшов висновку, що після президентських виборів 2004 р. влада й опозиція реально помінялися місцями. Формально склалася «нова опозиція», до якої увійшли СДПУ(о), Партія регіонів, «Трудова Україна». Водночас українська виборча традиція свідчить, що чим менше часу залишатиметься до дня виборів, тим більш опозиційними стають партії. Незмінною залишається позиція Комуністичної партії України (КПУ), що декларує свою опозиційність до будь-якої влади.

Автор констатує, що виборча кампанія 2006 р. повинна була стати завершальним етапом політичного циклу 2004–2006 років. Вибори вперше відбулися за пропорційним виборчим законодавством. Даний фактор суттєво вплинув на організацію проведення виборчої кампанії. Партії почали виступати виокремленим елементом виборчого процесу, формувати виборчі списки, ідеологію, тактику та стратегію політичної боротьби. Проаналізований період відзначився тим, що в даний період вперше в історії України найбільша опозиційна сила сформувала парламентську коаліцію, а лідер опозиційної партії отримав посаду прем'єр-міністра.

Вплив опозиційних партій на демократичний вимір під час перманентних виборів 2006–2010 років характеризувався такими складовими, як:

а) зменшення впливу партії лівого порядку; це було пов'язано в першу чергу з переформатуванням «помаранчевої коаліції» та інформаційною кампанією опонентів стосовно зради О. О. Мороза в місцевих та центральних ЗМІ. В лавах СПУ розпочався певний процес, коли організація почала ділитися на «старі кадри» та людей, які прийшли у партію після подій Майдану;

б) провладні сили підтримували Президента В. Ющенка та у зв'язку із підвищенням активізації політичної сили «Народна Самооборона» почали перетворюватися на дуалістичне утворення – «Наша Україна» та «Народна Самооборона»;

в) посилення позиції серед Блоку Юлії Тимошенко, який за рахунок іміджу свого лідера зміг значно покращити свої результати у порівнянні з 2006 р.;

г) значна активізація діяльності опозиційної Партії регіонів.

Автор проаналізував виборчу кампанію 2010 р. з виборів міського голови м. Южноукраїнська як приклад базового регіону для опозиційних партій «Батьківщина» та «Фронт змін» в Миколаївській області. Вказується, що особливості демографічного складу населення, значні показники соціально-економічного розвитку регіону, активна робота опозиційних партійних осередків суттєво вплинули на результати волевиявлення.

В підсумку відзначається нездатність опозиційних політичних сил цивілізованими методами досягати результату. Опозиційні сили, практично всі без винятку, все ще не сприймаються суспільством як реальна альтернатива нинішній владі. «Перманентні вибори» довели, що кожна політична сила намагалась переформувати свої дії та знайти шляхи утримання влади.

У підрозділі 4.2 «Трансформації опозиційних партій у виборчій парламентській кампанії 2012 р.» дисертант, узагальнюючи матеріал, який представляє діяльність опозиційних політичних сил, характеристику різних видів порушень під час виборчого процесу, констатує, що розташування сил в опозиції напередодні виборчої кампанії 2012 р. визначалося процесами, що відбувалися як поза, так і всередині опозиційної спільноти.

На основі аналізу результатів голосування громадян на парламентських виборах автор стверджує, що вибори депутатів Верховної Ради у 2012 р. стали подією для опозиції та влади. Останні провели цю кампанію за звичним сценарієм тотального застосування адміністративного ресурсу. Для опозиції вибори були не стільки боротьбою за голоси виборців, скільки способом вирішення внутрішніх протиріч у міжпартійній коаліції.

На думку автора, головним чинником розвитку опозиційних сил у цей період було різне трактування досягнень влади у міжвиборчий період. Підсумки кампанії освоювалися всіма політичними суб'єктами по-різному, найчастіше суперечливо. Саме ця відмінність і визначила розстановку сил всередині опозиції.

Структурний ресурс залишався в опозиційних сил – «Батьківщини» та «Фронту змін» і частково у «Свободи». Підсумком такого поділу стала боротьба між лідерами опозиції, неузгодженість єдиних кандидатів по мажоритарних округах. «Свобода» боролася за структурний ресурс і прагнула до контролю за структурами опозиції. Лідери партій «Батьківщина», «УДАР», побоюючись втратити стратегічну ініціативу, протидіяли А. Яценюку і всіляко прагнули нівелювати його лідерський статус. Саме ця боротьба і визначала розвиток подій на опозиційному полі в 2012 р.

За підсумками парламентської кампанії 2012 р. в «Комітет опору диктатурі» ввійшла більшість політичних партій, які позиціонували себе як опозиційні. Рішення і тактика опозиційної коаліції часто суперечили тактиці окремих осередків політичних сил.

У Висновках до розділу 4 зазначено, що соціально-економічні труднощі влади не додали їй авторитету, в той же час опозиція не спромоглася на розробку альтернативних проєктів подальшого розвитку держави.

Опозиція поступово втрачає шанс розгорнути гостру дискусію навколо скорочення соціальних гарантій, виплат, збільшення податкового тиску. Дії опозиції лише категоріями електоральної підтримки та передвиборчої агітації не дають довгострокового результату.

Структурним ядром опозиції залишаються партії «Батьківщина», «Фронт змін». Всеукраїнське об'єднання «Свобода» претендує на особливе місце в опозиційному ландшафті.

Відповідно до поставлених задач та проведення детального дослідження теми автор пропонує такі **висновки**:

1. У роботі представлено цілісний і багатофакторний аналіз вітчизняною та зарубіжною політико-правовою думкою партійно-політичної опозиції. В ході дисертаційного дослідження було виявлено, що в сучасній науковій літературі виокремлюються загальні аспекти діяльності партійно-політичної опозиції. Крім того, на думку автора, аналіз джерельної бази дисертації засвідчує, що рівень висвітлення діяльності опозиції в українській політичній науці ще певною мірою відстає від рівня вивченості даного питання європейською політичною школою. Проблематика дослідження показує, що такі аспекти проблеми, як діяльність опозиційних партійних структур, з'ясування ролі політичної опозиції та особливостей її діяльності під час виборчого процесу вимагають більш глибокого дослідження.

Аналіз стану наукової розробки теми свідчить про те, що проблеми дослідження ролі опозиційних лідерів, побудови успішної виборчої кампанії опозиційними політичними силами в Україні з об'єктивних причин не знайшли належного висвітлення у вітчизняній політичній науці.

Розвиток політичної системи, що передбачає існування партійно-політичної опозиції, конкуренції, змагання між урядом та його опонентами, – важливий аспект демократизації. Проте процес демократизації і розвиток опозиційної діяльності не ідентичні, опозиційні сили лише доповнюють цей процес. У демократично розвинених країнах опозиція – один із повноправних політичних інститутів, невід'ємний механізм «стримувань і противаг», на основі якого ефективно функціонує політична система суспільства.

Саме опозиційні сили пропонують альтернативні шляхи розвитку країни, вони є «безпристрасними критиками» влади, які акцентують увагу на її помилках не тільки у внутрішній, а й у зовнішній політиці і слугують основним елементом демократизації суспільства.

2. В сучасній політологічній думці відсутнє таке поняття, як «партійно-політична опозиція». У своїх працях дослідники звертають увагу лише на те, що діяльність політичної опозиції має проявлятися через політичні партії, громадські рухи, організації, а чіткого визначення партійно-політичної опозиції не наводять. Узагальнюючи різні трактування, підходи щодо визначення поняття партійно-політичної опозиції, можна охарактеризувати її як сукупність політичних партійних сил, що виступають проти існуючого курсу політики, який проводить діюча владою, і способів реалізації цього курсу. Вони ведуть активну діяльність, яка націлена на те, щоб зайняти центральне місце у системі державотворення.

3. Єдиної чіткої точки зору науковців щодо функцій партійно-політичної опозиції немає, кожен з них класифікує їх за різними критеріями. Аналіз на структурно-функціональному рівні дозволив виділити основні функції партійно-політичної опозиції в суспільному житті країни: формулювання, висловлення та узагальнення інтересів соціальних груп, які пропонують альтернативні шляхи розвитку суспільства; конструктивна критика органів влади та здійснення контролю над їх діяльністю; внесення альтернативних проєктів до законодавчого органу; спрямування існуючого в суспільстві невдоволення діями влади в цивілізовані форми.

4. Опозиційні сили виступають, насамперед, провідником вираження невдоволення курсу офіційної влади; інструментом, що контролює діяльність правлячої партії; ініціатором альтернативних шляхів політичного курсу і методів його досягнення. Крім того, партійно-політична опозиція виступає ініціатором самоорганізації громадського суспільства шляхом забезпечення постійного каналу зв'язку з органами влади.

Можливий і негативний сценарій функціонування політичної опозиції, коли вона стає дестабілізуючим фактором розвитку демократії. Тому методи опозиції мають бути структуровані й органічно здійснюватися на легальних засадах.

5. Розглянувши основні етапи формування політичної опозиції, автор дійшов висновку, що її становлення розпочалося у роки перебудови, саме в цей період з'явилась можливість українським опозиційним силам сформуватися у вагомий політичний актор. Розпад СРСР дав можливість для формування нового політичного простору в Україні. Становлення партійно-політичної опозиції в Україні було обумовлено перехідним станом українського суспільства, глибинними політико-культурними факторами. Це стало передумовою невизначеності сучасної української опозиції, а також розмитості самого трактування партійно-політичної опозиції.

У своєму становленні партійно-політична опозиція проходить як мінімум три етапи: етап неформальної опозиції, етап формальної опозиції і етап парламентської опозиції. На відміну від країн з розвиненими демократичними традиціями, діалог влади й опозиції на даний момент відрізняється складністю і суперечливістю, у зв'язку з чим виникає необхідність осмислення динаміки даної взаємодії. При цьому стає очевидним, що модель взаємодії влади й опозиції за зразком європейської та американської демократій є не повною мірою прийнятною для України в силу специфіки історичного та культурного розвитку держави, а також особливостей політичної культури громадян.

6. Незважаючи на складний і суперечливий процес формування української політичної опозиції, сьогодні вона стала реальним політичним суб'єктом. Однак сам факт появи її не дає підстав вважати, що політична опозиція реально впливає на політичний процес України.

7. Діяльність партійно-політичної опозиції повинна визнаватися державою як самостійний політичний інститут, оскільки опозиційна діяльність є необхідною умовою функціонування демократичної правової держави. Для демократичних політичних систем опозиційні сили мають виступати як інститут із законодавчо закріпленим статусом і правами.

Відсутність сильної партійно-політичної опозиції в Україні стає причиною соціальної нестабільності і зумовлює політичну апатію мас. Тому обмеження її діяльності трактується як порушення елементарних демократичних свобод населення. Для формування сталої демократичної системи необхідне визнання і закріплення опозиції як політичного інституту.

8. На сучасному етапі українського державотворення відбувається процес оновлення опозиційних партійних сил. Партійно-політична опозиція традиційно болісно вирішує питання лідерства, а масштабний процес ротації кадрів загострить цю проблему. Можна прогнозувати низку скандалів, розколів та інших явищ, які суттєво вплинуть на розстановку політичних сил.

Враховуючи, що ступінь розвитку будь-якого суспільства і держави багато в чому залежить від узгоджених дій державних і цивільних інститутів, виникає необхідність забезпечення консенсусу, і як його результат – конструктивний формат взаємовідносин між владою і опозицією. Особливо це актуально для пострадянських держав, які відрізняються недостатньою розвиненістю інститутів демократії та громадянського суспільства і піддаються сильному впливу авторитарних тенденцій.

Роль розглянутого політичного інституту може бути ще більш значущою, оскільки від ступеня відповідальності і конструктивності опозиції значною мірою залежить успішність процесу демократизації.

Таким чином, партійно-політична опозиція відіграє важливу роль у будь-якому суспільстві: саме опозиція забезпечує зміну політичних сил і груп, кадрове оновлення в структурах влади, а також здійснення контролю за владою. Потрібно відзначити, що партійно-політична опозиція пов'язана з розвинутою багатопартійністю. Проте форми і види опозиції різноманітні, і найбільш явний і очевидний з них – опозиційні партії, які не завжди виконують функції опозиції. Лінія, що розділяє опозицію і владу або уряд і опозицію, в таких суспільствах може проходити не тільки між правлячою та опозиційною партіями, а й, наприклад, між фракціями правлячої партії.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Орловський В. К. Сутність і політичний імідж парламентської опозиції / В. К. Орловський // Наукові праці : науково-методичний журнал. — Вип. 163 (Т. 175) : Політологія. — Миколаїв : Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2011. — С. 58—63.

2. Орловський В. К. Політична опозиція: основні класифікаційні виміри / В. К. Орловський // Наукові праці : науково-методичний журнал. — Вип. 192 (Т. 204) : Політологія. — Миколаїв : Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2012. — С. 41—43.

3. Орловський В. К. Етапи функціонування політичної опозиції в Україні / В. К. Орловський // Філософія і політологія в контексті сучасної культури : науковий журнал. — Вип. 4(1) : Політологія. — Дніпропетровськ : Вид-во Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара, 2012. — С. 173—177.

4. Орловський В. К. Участь опозиційних партій у виборчих перегонах (на прикладі місцевих виборів 2010 р. в м. Южноукраїнську) / В. К. Орловський // Вісник Дніпропетровського університету : науковий журнал. — Вип. 22(3). № 9/2. Т. 20 : Політологія. — Дніпропетровськ : Вид-во Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара, 2012. — С. 77—81.

5. Орловський В. К. Інституційні форми діяльності опозиції у світі / В. К. Орловський // Гілея : Науковий вісник : збірник наукових праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. — К. : ВІР УАН, 2013. — Випуск 70 (№ 3). — С. 692—696.

6. Орловський В. К. Опозиція як суб'єкт політичного процесу / В. К. Орловський // Панорама політологічних студій : науковий вісник Рівненського державного гуманітарного університету. — Рівне : РДГУ, 2013. — С. 170—176.

7. Орловський В. К. Оппозиционные партии Украины в контексте избирательной парламентской кампании 2012 г. / В. К. Орловський // Соціально-гуманітарний вестник Юга Росії. — 2013. — № 4. — С. 46—48.

8. Орловський В. К. Основні види політичної опозиції / В. К. Орловський // Ціннісний вимір політичної діяльності: проблема політичного вибору в сучасному українському суспільстві : збірник наукових праць / редколегія : Ю. М. Бардачов – голова, В. Ф. Цвих, Ф. Г. Семенченко та ін. — Херсон : Вид-во «Олді-плюс», 2012 — С. 87—89.

9. Орловський В. К. Політична опозиція в Україні: проблеми функціонування / В. К. Орловський // Придніпровські соціально-гуманітарні читання : матеріали Кіровоградської сесії I Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Кіровоград, 15 червня 2012 р.) : у 2-х частинах. — Дніпропетровськ : ТОВ «Інновація», 2012. — Ч. 2. — С. 28—30.

АНОТАЦІЯ

Орловський В. К. Партійно-політична опозиція в Україні: проблеми конструювання політичної реальності. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, 2013.

У роботі розглянуто та проаналізовано основні концептуальні підходи до визначення сутності понять «політична опозиція», «партійно-політична опозиція», систематизовано та розглянуто теоретико-методологічні підходи до вивчення партійних опозиційних сил, здійснено узагальнення сучасних тенденцій розвитку опозиції в Україні.

Автором досліджено класифікаційний вимір партійно-політичної опозиції, виокремлено системну, позасистемну опозицію та плацебо-опозицію. Визначено сутність поняття «плацебо-опозиція» залежно від політичного режиму держави.

Дослідивши класифікаційні виміри опозиції, автор пропонує власну, узагальнюючу типологію партійно-політичної опозиції: системна опозиція, позасистемна опозиція, плацебо-опозиція.

Здійснено періодизацію становлення партійно-політичної опозиції в Україні та встановлено її роль у розбудові демократичної держави.

В дисертації проаналізована діяльність опозиційних політичних сил під час виборчих кампаній 2006, 2007, 2010, 2012 років. Виявлено специфіку впливу опозиційних партій на демократичний вимір під час перманентних виборів 2006–2010 років. У роботі висвітлено процес еволюції партійних опозиційних сил, їх структура та сутнісний зміст за сучасних умов.

Ключові слова: політична опозиція, партійно-політична опозиція, опозиційний лідер, політична партія, електорат, вибори, виборчий процес.

АННОТАЦІЯ

Орловский В. К. Партийно-политическая оппозиция в Украине: проблемы конструирования политической реальности. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02 – политические институты и процессы. – Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского», Одесса, 2013.

В работе рассмотрены и проанализированы основные концептуальные подходы к определению сущности понятий «политическая оппозиция», «партійно-політичеська оппозиция», систематизированы и рассмотрены теоретико-методологические подходы к изучению партийных оппозиционных сил, осуществлено обобщение современных тенденций развития оппозиции в

Украине. В работе освещены процесс эволюции партийных оппозиционных сил, их структура и сущностное содержание в современных условиях.

Выявлено специфику влияния оппозиционных партий на демократическое измерение во время перманентных выборов 2006–2010 годов. В работе освещен процесс эволюции партийных оппозиционных сил, их структур и сущностное содержание в современных условиях. Автором исследовано классификационное измерение партийно-политической оппозиции, выделены системная, внесистемная оппозиция и плацебо-оппозиция. Определена сущность понятия «плацебо-оппозиция» в зависимости от политического режима государства.

Доказано, что отсутствие сильной партийно-политической оппозиции в Украине становится причиной социальной нестабильности и предопределяет политическую апатию масс. С целью формирования устойчивой демократической системы необходимо признание и закрепление оппозиции как политического института.

В ходе исследования диссертант пришел к выводу, что оппозиция может быть конструктивной, если в стране уже сложилась открытая социальная и политическая система путем интенсификации политической активности населения. Условием успешной трансформации постсоветской системы является конкуренция политических элит и высокая степень вовлеченности рядовых граждан в политический процесс.

Рассмотрены основные функции партийно-политической оппозиции в общественной жизни страны: обобщения интересов социальных групп; конструктивная критика органов власти и осуществление контроля за их деятельностью; внесение альтернативных проектов в законодательный орган; направления существующего в обществе недовольство действиями власти в цивилизованные формы.

Установлено, что отсутствие сильной партийно-политической оппозиции в Украине становится причиной социальной нестабильности и предопределяет политическую апатию масс, поэтому ограничение ее деятельности трактуется как нарушение элементарных демократических свобод населения. Для формирования устойчивой демократической системы необходимо признание и закрепление оппозиции как политического института.

Исследовав классификационные измерения оппозиции, автор предлагает собственную, обобщающую типологию партийно-политической оппозиции: системная оппозиция, внесистемная оппозиция, плацебо-оппозиция.

Осуществлена периодизация становления партийно-политической оппозиции в Украине и установлена ее роль в развитии демократического государства.

В диссертации проанализирована деятельность оппозиционных политических сил во время избирательных кампаний 2006, 2007, 2010, 2012

годов. Выявлена специфика влияния оппозиционных партий на демократический измерение во время перманентных выборов 2006-2010 годов.

Диссертант, обобщая материал о деятельности оппозиционных политических сил, характеристику различных видов нарушений во время избирательного процесса, констатирует, что расстановка сил в оппозиции накануне избирательной кампании 2012 года определялась процессами, происходившими как вне, так и внутри оппозиционного сообщества.

В заключение автор констатирует, что функциональная способность оппозиции напрямую зависит от ее готовности разделить политическую ответственность за дальнейшее развитие общества.

Ключевые слова: политическая оппозиция, партийно-политическая оппозиция, оппозиционный лидер, политическая партия, электорат, выборы, избирательный процесс.

SUMMARY

Orlovsky V. K. Party political opposition in Ukraine: problems of constructing of political reality. – Manuscript.

Dissertation for the scientific degree of candidate of political sciences, speciality 23.00.02 – political institutions and processes. – State institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinskiy», Odessa, 2013.

In this work the main conceptual approaches to the definition of the terms «political opposition», «party-political opposition» were reviewed and analyzed, the theoretical and methodological approaches to the study of party opposition forces were systematized and discussed, a generalization of the modern trends of the opposition in Ukraine was performed. The specific impact of the opposition parties on the democratic dimension of permanent elections in 2006–2010 was revealed. The evolution of the party-opposition forces, their structures and essential content in modern term were elucidated in this paper. The author investigated the classification survey of party-political opposition, identified systemic, non-systemic opposition and placebo opposition. The essence of the concept of «placebo-opposition» depending on the political regime of the state was determined.

Keywords: political opposition, party-political opposition, an opposition leader, political party, electorate, elections, the electoral process

Підп. до друку 05.09.2013. Формат 60×84/16.
Обл.-вид. арк. 0,9. Ум. друк. арк. 0,9.
Тираж 100 прим. Зам. 0309-1

Поліграфічне підприємство СПД Румянцева Г. В.
54038, м. Миколаїв, вул. Бузника, 5/1.
Свідоцтво МК № 11 від 26.01.2007 р.